

**Nevio Šetić, *Ostvarenje suvremene hrvatske države: od pojave
višestranačja 1989. do nastanka samostalne, međunarodno priznate i
teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske, Pula: Sveučilište Jurja Dobrile
u Puli – Geaidea, 2013., 484 str.***

U središtu istraživačkoga interesa eminentnoga povjesničara, političara i publicista prof. dr. sc. Nevija Šetića dosad su bile uglavnom teme iz prošlosti Istre, Rijeke i Kvarnera, pri čemu je osobitu pozornost posvetio proučavanju utjecaja francuske uprave na taj prostor, kao i nacionalno-integracijskih i modernizacijskih tijekova, koji su pridonijeli razvoju modernoga hrvatskog društva i države. Nedavno objavljena knjiga pod naslovom *Ostvarenje suvremene hrvatske države* u tome smislu predstavlja plod autorova višegodišnjega rada, a budući da svaka nova znanstvena spoznaja otvara put u prostranstva znanja i mnoštva neistraženih pitanja, ovom je monografijom zaokružen proces razmatranja društveno-povijesnih poveznica u okviru demokratizacije i modernizacije, na čijim je temeljima oblikovana svijest o hrvatskoj samostalnosti, stoga je time istaknut vrijedan znanstveni doprinos poznavanju suvremene povijesti domovine.

U uvodnoj studiji (str. 9 – 50) autor iznosi pregled hrvatske povijesti, odnosno kronološki prikaz najvažnijih događaja, kretanja i ličnosti od postanka prve hrvatske države do glavnih odrednica koje su uvjetovale stvaranje Narodne Republike Hrvatske. Tijekom toga gotovo jedanaestostoljetnoga razdoblja u vrtlogu nemirnih društvenih zbivanja i političkih nereda put do ostvarenja sna o samostalnosti i suverenosti hrvatske države bio je iznimno težak i dugotrajan, ali u svijesti potlačenih i vjekovima ugnjetavanih Hrvata bila je duboko urezana misao o tome kako su oni imali svoju samostalnu državu, u kojoj se život uređivao prema potrebama i mogućnostima zajednice. Zahvaljujući gorljivoj borbi za slobodu, hrvatski je narod, unatoč višestoljetnomu podjarmljenju, u okviru uspostavljene federativne zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda uspio sačuvati svoj nacionalni identitet.

Okosnicu prvoga poglavlja (51 – 98) čini prikaz država nekadašnjega socijalističkog bloka – od Sovjetskoga Saveza, podijeljene Njemačke, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunjske i Bugarske do Albanije – u kojemu se donosi poseban osvrt na društveno-političke organizacije i sustav ideološkoga utjecaja. Autor je pritom sažeto opisao nastanak, tijek razvoja, afirmaciju i uzroke propadanja partijskoga sustava, koji je uvjetovao promjene u društvenoj i gospodarskoj strukturi pojedinih zemalja. Završetkom Drugoga svjetskog rata otvorena je nova etapa međunarodnih odnosa. Pod rukovodstvom Sovjetskoga Saveza nastao je novi skup državnih jedinica, koje su slijedile njegov put izgradnje jedinstvenoga sustava socijalizma, čijim se oblikovanjem stvorio temelj za razvijanje i jačanje odnosâ novoga tipa, koji su trebali ukazati na osnovne razlike u odnosu na kapitalističko uređenje, kao i na prednosti socijalizma, koji je bio podlogom stvaranja novih međunarodnih odnosa te političkoga i vojnoga povezivanja.

U poslijeratnome su se razdoblju putovi razvoja novonastalih socijalističkih država odvijali drugačije. No, unatoč njihovim specifičnostima u izgradnji novoga sustava, kao

univerzalan element, koji je bio usmjeren prema postizanju istih ciljeva, treba istaknuti djelovanje snaga komunističkih i radničkih partija, koje su na različite načine utjecale na proces učvršćivanja nove vlasti. Sovjetski Savez nije predstavljao samo političkoga predvodnika, već i idealan model koji je trebalo bespogovorno slijediti, stoga je došlo do podjele svijeta na dva tabora – američki i sovjetski. U socijalističkim zemljama, u čijemu je tkivu bio duboko ukorijenjen virus partijskoga i društvenoga nasilja, takav je sustav mogao opstati jedino diktaturom. Gorbačovljeva politika, obilježena nastojanjima za društveno-političkim preustrojem i demokratizacijom, omogućila je slom komunističkih diktatura te nastanak novih država i demokratskih društava.

U poglavlju naslovljenom »Potresi i raspukline u društveno-političkom životu jugoslavenske socijalističke države« (99 – 164) autor je razmotrio različite aspekte socijalističkoga društvenog poretka, analiziravši upravno ustrojstvo jugoslavenske države, odnosno institucionalnu i društveno-gospodarsku osnovicu, ali i partijsku organizacijsku strukturu te njezin utjecaj na vlast i cjelokupnu zajednicu. Socijalistički sustav, u okviru kojega se vodeća uloga Komunističke partije, koja je 1952. preimenovana u Savez komunista Jugoslavije, protezala ne samo na sva područja društvenoga i političkoga nego i privatnoga života svakoga pojedinca, FNRJ je uvela po uzoru na sovjetski model. Državni odnosi između tih dviju država, kao i njihovih komunističkih partija, do 1948. bili su vrlo bliski, međutim, skori jugoslavenski otpori Staljinovoj ekspanzionističkoj koncepciji o ujedinjavanju novih socijalističkih zemalja sa Sovjetskim Savezom, koja je prijetila ugrožavanju FNRJ, izazvali su prekid njihovih diplomatskih odnosa, što je jugoslavenskoj državi omogućilo otvaranje puta prema neovisnomu unutaršnjem razvoju. Normalizacija međudržavnih odnosa ponovno je uspostavljena u lipnju 1955., ali u ondašnjemu blokovski podijeljenome svijetu FNRJ je provodila politiku nesvrstanosti, mira i suradnje, ističući suštinsku razliku između jugoslavenskoga samoupravnog socijalizma i onoga sovjetskoga tipa te otvorivši dijalog sa svijetom, što je pridonijelo osamostaljenju i modernizaciji njezina gospodarstva.

Autor je analizirao i društveno i političko uređenje novouspostavljene Socijalističke Republike Hrvatske, kao posebne federalne jedinice unutar socijalističke Jugoslavije. Hrvatska se opirala nametanju unitarizma, koji je potiskivao njezin nacionalni identitet, stoga je u takvome ozračju stvoren hrvatski nacionalni pokret, čiji su sudionici naposljetku podvrgnuti okrutnoj represiji. Mnogi problemi koji su opterećivali hrvatsko, a time i jugoslavensko društvo, bili su dugotrajni, a nezadovoljstvo postojećim stanjem bilo je prisutno i u godinama nakon Titove smrti, kada se osobito rasplamsao srpski nacionalizam. Novonastale su okolnosti rezultirale nastajanjem skupina zagovarateljâ građanskih i ljudskih prava i sloboda, čiji su predstavnici iznosili na vidjelo težnje hrvatskoga naroda, predstavljajući putokaz prema velikim promjenama i potkopavanju nestabilnoga temelja socijalističkoga sustava.

U posljednjim dvama desetljećima postojanja socijalističke Jugoslavije istaknuti su Hrvati krenuli u borbu protiv monopolističke diktature i političkoga jednostranačja, zalažući se za pluralističku demokraciju i vladavinu prava. Upravo je takav oblik borbe,

kao najučinkovitije sredstvo za rušenje komunističkoga socijalizma, predmetom idućega poglavlja pod naslovom »Osnivanje nekomunističkih stranaka u Hrvatskoj i njihova pobjeda u izborima 1990. godine« (165 – 181). Nakon višegodišnje šutnje u Hrvatskoj je započeo proces rađanja demokratskoga i nacionalnoga pokreta, a namjera zaustavljanja vodeće idejno-političke uloge Saveza komunista Jugoslavije našla je uporište u stvaranju političkih stranaka, počevši od svibnja 1989., osnivanjem Hrvatskoga socijalno-liberalnoga saveza kao prve nekomunističke stranke te usvajanjem Programске deklaracije Osnivačke skupštine Hrvatske demokratske zajednice mjesec dana kasnije, čime je postavljen temelj uspostavljanju parlamentarne demokracije.

Takav je program, u čijemu su ishodištu politički pluralizam i vladavina prava, dolazio osobito do izražaja u viziji dr. Franje Tuđmana, koji je upozoravao kako se ostvarenje suverenosti i samostalnosti može postići jedino raspadom socijalističke Jugoslavije. U takvome ozračju, u kojemu su se otvoreno isticale težnje za stvaranjem samostalne demokratske Hrvatske, ubrzano je rastao broj novoosnovanih stranaka, a na prvim višestranačkim izborima 1990. očekivano je pobijedila Hrvatska demokratska zajednica, čime su s hrvatske političke scene uklonjeni komunisti, a ujedno je stvoren preduvjet za uspostavljanje novoga ustavnopravnog poretka.

U četvrtome poglavlju (183 – 190) autor se osvrnuo na »Korekcije Ustava SR Hrvatske i donošenje Ustava Republike Hrvatske«. Hrvatska demokratska zajednica utemeljena je u vrijeme značajnih političkih i društvenih promjena na europskome tlu. Raspad komunističkih sustava u istočnoj Europi izazvao je krizu, a nakon višestoljetne borbe hrvatskomu se narodu ukazala prilika za ostvarenje sna o samostalnoj, suverenoj i neovisnoj državi. Upravo je Hrvatska demokratska zajednica, pod vodstvom svoga osnivača i prvoga predsjednika dr. Franje Tuđmana, nastupivši s takvim programskim načelima i pobijedivši na višestranačkim izborima, predstavljala vodeću snagu hrvatskoga nacionalnoga, demokratskoga i oslobodilačkoga pokreta.

Nakon niza desetljeća totalitarnoga komunističkog sustava uveden je novi poredak, koji se zasnivao na deideologizaciji, poštivanju ljudskih i vjerskih sloboda, načelu slobodnoga tržišta, kao i na tradiciji i identitetu hrvatskoga društva i naroda. Odbacivanjem političkoga radikalizma država je preimenovana u Republiku Hrvatsku, a nova je vlast potaknula izradu novoga, demokratskoga Ustava, koji je 22. prosinca 1990. proglasio Hrvatski sabor. Iz njegova su sadržaja uklonjeni svi ideološki atributi, stoga je naglasak stavljen na ravnopravnost, slobodu i prava svih građana, a posebice na očuvanje kulturno-povijesne i duhovne baštine hrvatskoga naroda, koja je sastavnim dijelom općeeuropskoga civilizacijskoga i kulturnoga nasljeđa.

U razdoblju nakon Titove smrti isticala se problematika ljudskih, građanskih i nacionalnih prava, a u otvorenim kriznim situacijama otvaralo se pitanje hrvatsko-srpskih odnosa. Uzroci krize datiraju još iz XIX. stoljeća, kada postaju prepoznatljive srpske hegemonističke namjere prema susjedima, a takve se težnje u idućemu stoljeću počinju nametati i hrvatskim Srbima, stoga okosnicu idućega poglavlja čine »Izvanjski poticaji bunjenja hrvatskih Srba i neki od prvih iskaza pobunjeničkog terora« (191 – 216). Tijekom

postojanja monarhističke, a kasnije i socijalističke Jugoslavije velikosrpski projekt temeljio se na uvjerenju o prevlasti Srba, stoga je trebalo stvoriti Veliku Srbiju, u kojoj bi se na okupu našli svi Srbi. Da gospodarski i kulturni razvoj u drugoj polovici XX. stoljeća nije uspio izmijeniti poruku velikosrpske ideje, svjedoči i glasoviti Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986. godine.

Tendencije o nametanju srpske prevlasti počinju se munjevito širiti u vrijeme jačanja demokratskih snaga u Jugoslaviji, kada Srbija postupno počinje gubiti moć apsolutnoga političkoga, gospodarskoga i bilo kakvoga drugoga oblika nadzora nad ostalim, nesrpskim narodima. Tadašnji predvodnik ostvarenja velikosrpskoga programa, Slobodan Milošević, pozivao je Srbe na otvorenu pobunu, a nastojanja za ujedinjenjem svih Srba odražavale su se i u njegovu govoru na Gazimestanu, a potom i u Kninu, povodom obilježavanja 600. obljetnice Kosovske bitke. Postajući najvećim zagovornikom promjena, a ujedno i najgorljivijim protivnikom vladajućega režima, Milošević je upozoravao na neravnopravnost i ugroženost Srba u Hrvatskoj, kao i na potkupljivost vlasti i pojedinaca, a sve s ciljem razbijanja ondašnjih struktura vlasti i pojedinaca i utemeljenja novih, u kojima bi njegova uloga postala dominantnom.

Izborni rezultati iz 1990. pridonosili su povećavanju međunacionalnih napetosti; prema zapovijedi Saveznoga sekretarijata za narodnu obranu iz Beograda, razoružana je Teritorijalna obrana SR Hrvatske, a dio Srba pribjegao je protuustavnomu i nasilnomu djelovanju. Blokiranjem prometnica i oružanom pobunom u okolici Knina u kolovozu 1990. potonji su započeli proces ostvarivanja tadašnje srpske politike, a njezino je vodstvo pokušalo postići cilj uz pomoć vrha JNA, koja je potajno naoružavala srpske pobunjenike te ih štitila od hrvatske policije. Krvavi događaji na Plitvicama i u Borovu Selu iduće godine izazvali su prosvjede diljem Hrvatske, u okviru kojih su se osuđivali pobunjenički zločini, kao i protuhrvatsko djelovanje JNA. Unatoč agresiji, koja se provodila u svrhu ostvarivanja velikosrpske ideje, hrvatski se narod, potaknut snažnim domoljubljem, uspio izboriti za očuvanje nacionalnoga identiteta i samostalne hrvatske države.

»Nastajanje samostalne i suverene hrvatske države, njen obrambeni rat i međunarodno priznanje« (217 – 284) te »Oslobodilačke akcije hrvatske vojske i tijek uspostave teritorijalne cjelokupnosti Republike Hrvatske« (285 – 316) naslovi su posljednjih dvaju poglavlja, u kojima se opisuje nemirno stanje na hrvatskim prostorima nakon »balvan-revolucije«. U svojim se nastojanjima Srbija najviše oslanjala na saveznu vojsku, u kojoj su Srbi bili natprosječno zastupljeni. Za ostvarenje velikosrpskoga programa JNA je mogla računati samo na pripadnike srpske nacionalnosti, stoga je unutar vojnoga vrha prevladavala dvojba: treba li se zauzeti za uspostavljanje Jugoslavije sa srpskom prevlašću ili za ostvarenje Velike Srbije, koja bi obuhvaćala sva područja u kojima je živjelo srpsko stanovništvo, uključujući i velik dio hrvatskoga teritorija. Sve do ljeta 1991. obje su mogućnosti bile otvorene, ali otada je prevladala potonja, a JNA se uključila u izravne napade na hrvatske položaje.

Hrvatski obrambeni rat imao je snažan odjek i u Europskoj zajednici, stoga je Republika Hrvatska, koja je 25. lipnja 1991. proglasila državnu suverenost i samostalnost te 8. listopada iste godine raskinula sve državnopravne odnose sa SFRJ, već 1992. dobila

međunarodno priznanje, kada je primljena i u članstvo UN-a. Teritorij Hrvatske bio je podvrgnut velikosrpskoj agresiji, a budući da su pregovori sa srpskim okupatorima – uz međunarodno posredništvo – bili neuspješni, hrvatske su snage morale poduzimati oslobodilačke operacije, među kojima se ističu »Bljesak« i »Oluja« iz 1995. Za vrijeme tih nemilosrdnih ratnih zbivanja život je izgubilo 20 752 osobe, a pored velikih materijalnih šteta i bolnih ljudskih gubitaka, dalekosežne posljedice ostavile su neizbrisiv trag i na mentalnu strukturu Hrvatâ, zahvaljujući čijoj je pobjedničkoj borbi postignuto konačno ostvarenje samostalne suvremene hrvatske države.

U završnome osvrtu na hrvatskome (317 – 331) i engleskom jeziku (333 – 349) autor je sumirao svoje zaključke na osnovu iznesenoga pregleda, ukazavši još jednom na neupitnu činjenicu kako su zbog prelamanja različitih interesa moćnih sila Hrvati morali prihvatiti mukotrpnu povijesnu sudbinu, u okviru koje su stoljećima bili podvrgnuti tuđinskomu jarmu i izloženi teškomu stradalništvu. No, unatoč tomu, u presudnim su se trenucima pojavili istaknuti vođe, koji su se suočili s naizgled nesavladivim preprekama, određivši put razvoja hrvatske države. Nakon dugotrajne borbe za slobodu konačno je Republika Hrvatska napravila golem povijesni iskorak, izbavivši se iz okova velikosrpske dominacije i ostvarivši viziju samostalne i suverene države, čime je hrvatski narod uspio obraniti vlastiti identitet, vratiti nacionalni ponos i nadu u bolju budućnost te pronaći mjesto u zapadnoeuropskome civilizacijskom krugu, kojemu je oduvijek i pripadao.

Monografija prof. dr. sc. Nevija Šetića rezultat je autorova dugogodišnjega promišljanja i proučavanja te u sebi sažima stoljeća burne hrvatske povijesti – od osnivanja ranosrednjovjekovne države do ostvarenja vjekovnoga sna o samostalnosti i neovisnosti. Ukazavši na prijelomne trenutke i procese u okviru širega europskoga konteksta, autor je iznio sveukupnu sintezu i kronološki prikaz događanja, koja su bila od presudne važnosti na trnovitome putu k očuvanju nacionalne samobitnosti i državne opstojnosti, čime se još jednom potvrdio kao vrstan poznavatelj problematike oblikovanja i razvoja suvremene hrvatske države. Obogaćena različitim, pomno odabranim priložima i dokumentima, koji proširuju i upotpunjuju njezin sadržaj, ova vrijedna monografska publikacija predstavlja doprinos objektivnomu rasvjetljavanju zbivanja, koja su bila podložna različitim interpretacijama, stoga je namijenjena široj znanstvenoj i kulturnoj javnosti, ali i budućim generacijama povjesničara, koji će iskazati zanimanje za istraživanje dugotrajnih procesa, zahvaljujući kojima je došlo do nastanka demokratske, međunarodno priznate i teritorijalno cjelovite Republike Hrvatske.

Samanta Paronić